

המאבק המדיני להקמת המדינה

משה שרת, לפני ההכרעה — המאבק בשנות תש"ה—תש"ז

היה לרועץ לציונות, ואילו נחשול ההתעצמות שמסביב איים להציף גם את ארץ-ישראל ולהוציאה מתחת עול המנדט למעמד עצמאי כמדינה ערבית. לא נשקפה תקוה להציל את המפעל הציוני מסתימת הגולל עליו על-ידי התכחות ברי-טית מזה והשתלטות ערבית מזה, אלא בהשגת עצמאות יהודית — אם לא בכל הארץ, אשר הערבים היוו בה רוב של שני שלישים, הרי לפחות בחלק הגון ממנה.

על אלה נוסף בכל מחצו ההומם אסונם של יהודי אירופה, אשר החריד את העם היהודי וזיעזע את מצפון האנושות. השואה הפגינה בכוח-איתנים קבל העולם כולו את גורלו הטראגי של עם-ללא-ארץ וחיילה את החלטת התנועה הציונית להיחלץ למאמץ עליון למען גול מעל העם את מארת התלישות וחרפת חוסר-הישע. ללקח ההיסטורי של מסע-ההשמדה הצטרף הלחץ המעשי של בעיית שארית-הפליטה. נעילת שערי המולדת בפני חתירת שרידי הטבח לחיים חדשים הוקיעה את המשך קיומו של משטר הספר הלבן לאחר גמר המלחמה כחילול הנצחון על היטלר. תביעת העם היהודי לשלטון על ארץ משלו, לשם שיקום בניו שניצלו מכליה וכתרים בפני פורענות חדשה, נעשתה טבעית ומובנת משהיתה פעם.

בו זמון בגר הישוב מתוך גידולו במנין ובמשק — תהליך גידול אשר עליית שנות השלושים האיצה את קצבו. הישוב נתחשל בפורענויות של שנות-הדמים שקדמו למלחמת-העולם ובנסיונות של המלחמה עצמה. עם גמר המלחמה הוא הרגיש את עצמו כְּשֶׁל לעצמאות. עול האפוטרופוסות הזרה, שחיבל בהתפתחותו, העיק עליו לבלתי נשוא.

ומעל לכל, אותה פרשת-דרכים שהגיע אליה העולם עם שוך נחשול-הדמים, עת גורל עמים וארצות הועמד מחדש להכרעה, זימנה לעם היהודי שעת-כושר היסטורית יחידה במינה להש-מיע ברמה את תביעתו לגאולה.

ההחלטה, כי מטרת המדיניות הציונית לקראת סוף המלחמה היא לחתור לכינון ארץ-ישראל כמדינה יהודית נתקבלה לראשונה באורח גלוי ומוסמך בוועידת ציוני אמריקה למפלגר

הערת המערכת: בשנת העשור לעצמאות פירסם משה שרת מדבריו בשנות המאבק ומלחמת העצמאות, בספר „בשער האומות“. אותה שעה ראה לנכון ללוות את נאומיו בדברי קישור להארת הרקע והזמן. דברי-קישור אלה, בסגנונם הברור והמדויק, ובעריכתם הסדורה והקפדנית, מצטרפים לכלל הרצאה רצופה של פרשת מאבקנו המדיני בשנות ההכרעה ההן. הקטעים מובאים להלן לפי המקור, ללא שינויים כלשהם.

★

משה שרת: (מתוך „בשער האומות“)

תמורות היסטוריות כבירות בחיי העם היהודי, במעמדה של ארץ-ישראל ובמערכי הזירה הבינלאומית, אשר קברו יחד בתקופת מלחמת-העולם השניה, הפכו את דבר עצמאות ישראל בארצו ממטרה רחוקה שנראתה כעומדת בסיומו של תהליך-התפתחות הדרגי — ליעד ממשי שניתן להשיגו בקפי-צת-הדרך.

ערב מלחמת-העולם, ומתוך כוונות לקראתה, קבעה הממשלה הבריטית, כבעלת המנדט על ארץ-ישראל, „מטרה סופית“ למפעל הציוני. בספר הלבן ממאי 1939 היא זממה להקפיא את הישוב היהודי במכסת שליש מכלל תושבי הארץ ולכוף אותו לצמיתות למרות הרוב הערבי. גזר-דין זה כשלעצמו חייב את התנועה הציונית לא רק לאסור מלחמה נגדו כי אם גם להציג בתגובה עליו מטרה סופית משלה להתפתחותה המדינית של הארץ. אירועי מלחמת-העולם הפכו את הצורך המדיני הזה לצורקים ולכורח של הצלה.

מלחמת-העולם החישה את גמר חיסולם של משטרי המנדט הנתרים בארצות-ערב ופתחה את שערי העצמאות הריבונית לפני ארצות דרומה ודרום-מזרחה של אסיה. היה ברור כי ארץ-ישראל לא תוכל להחזיק מעמד כאי בודד של כפופות לשלטון זר בתוך ים נגנש של תנועות-שחרור כובשות ומנצחות. אפילו נשאר המנדט מכשיר להגשמת הציונות, נכרת הסיכוי לאריכות ימיו. אבל משטר-המנדט בהסתלפותו

תיהם, שנתקיימה בניו-יורק בקיץ 1942, על-פי הצעתו של דוד בן-גוריון שהופיע בה כיושב-ראש הנהלת הסוכנות היהודית*.

וזה נוסח ההחלטה שנתקבלה בוועידת ציוני אמריקה: הוועידה דורשת כי שערי ארץ-ישראל ייפתחו; כי השלטון על העליה לארץ-ישראל יימסר לידי הסוכנות היהודית, יחד עם הסמכות הדרושה לפיתוח הארץ; וכי ארץ-ישראל תכונן כקהליה יהודית, משולבת במבנהו של העולם הדמוקרטי החדש.

לפי שם המלון, שבו נתכנסה הוועידה, נרשמה החלטה זו בתולדות התנועה בשם „תכנית בילטמור“. במיוחד הודגשה בה התביעה כי מיד עם גמר המלחמה תימסר השליטה על העליה לידי הסוכנות היהודית. ההגיון המדיני שבהצגת תביעה זו, כמיועדת לביצוע בשלב ראשון, נבע מהצורך להחיש יצירת רוב עברי בארץ אשר יבטיח את קיומה של המדינה היהודית בכוח עקרונות הדמוקרטיה.

תכנית בילטמור הפכה סיסמה בשביל התנועה הציונית בעולם ונקודת-מוקד לריכוז כוחותיו המדיניים של העם היהודי כולו. היא אושרה על-ידי ההסתדרות הציונית באנגליה ובדרום-אפריקה ונתקבלה כתכנית הרשמית של ההסתדרות הציונית העולמית והסוכנות היהודית בכנס הוועד הפועל הציוני המצומצם צם בירושלים, בנובמבר 1942, ובכינוס הציוני העולמי הראשון שלאחר המלחמה בלונדון, באבגוסט 1945. היא הוגשה לאחר-מכן לממשלות אנגליה וארצות-הברית ושימשה מאז מנוף למאמץ של הסברה וגיוס אהדה ברחבי תבל.

עם התפרקות חבר-הלאומים והקמת ארגון האומות המאוחדות ממילא עלתה על הפרק בעיית מעמדו הבינלאומי של המנדט הארץ-ישראלי. היה ברור כי במוקדם או במאוחר עתידה השאלה לבוא לפני האומות המאוחדות. בהתכנס ועידת-היסוד של האומות המאוחדות בסן-פרנציסקו באפריל 1945, הוגש לה תזכיר מאת הסוכנות היהודית, בחתימת נשיאה ד"ר ח. וייצמן, אשר הסביר את הרקע ההיסטורי של המנדט ואת מצבו של העם היהודי בהווה לאחר שואת אירופה, ולפי קוי תכנית בילטמור הסתיים בתביעות הבאות: (א) הכרזה על החלטה לכונן את ארץ-ישראל כקהליה יהודית חפשית ודמוקרטית; (ב) ביטול מידי של ההגבלות על העליה ורכישת הקרקע; (ג) מסירת הסמכות על העליה והפיתוח לסוכנות היהודית; (ד) עזרה כספית בינלאומית למטרות אלו; (ה) הענקת זכות ההופעה והיצוג לסוכנות היהודית בכל ועידה בינלאומית שתדון בעתידה של ארץ-ישראל. מכיון ששאלות טריטוריות אליות מיוחדות הוצאו מסדר-יומה של ועידת-היסוד, ביקשה

* הרעיון, כי בתקופה הרת-עולם של ריב האיתנים על-פני כדור הארץ הגיעה השעה לגולל את דגל הציונות המדינית במלואו, ניסר מראשית מלחמת-העולם. ד"ר וייצמן המנוח הציג את התביעה למדינה יהודית במאמרו ברבעון האמריקני Foreign Affairs בחוברת שיצאה לאור בינואר 1942. עוד בנובמבר 1941 כתב ב. כצנלסון ז"ל במצע-הבחירות של מפלגת פועלי ארץ-ישראל לוועידה החמישית של הסתדרות העובדים לאמור: „בהיקבע משטר חדש לארצות יסדה-תיכון חייב העם היהודי להציג בפני כל הגורמים העולמיים את שאלת קיומו וחירותו במלוא קומתה. עליו לדרוש: עצמאות מדינית, המבטיחה את מרותו של העם העברי על העליה ועל הבנין, במסגרת התנאים המדיניים החדשים; (ב) עזרה בינלאומית לעליה ולבנין המולדת; (ג) נציגות יהודית בחבר-הלאומים העתיד לקום; (ד) חופש הפעולה הציונית בכל הארצות וחופש ארגון העליה היהודית מכל הארצות“. התפקיד ההיסטורי לשמש בקרב התנועה נושא עיקרי לרעיון העצמאות וכוח מניע מרכזי בחתימה למדינה יהודית לאלתר, במשך כל תקופת המלחמה ובשלהי ההכרעה שלאחריה, נפל בהלקו של דוד בן-גוריון.

הסוכנות היהודית, כי בכל הסדר בינלאומי יובטחו בינתים זכויות העם היהודי לפי הצהרת בלפור והמנדט. בכיוון זה נמשכו המאמצים של המשלחת היהודית בסן-פרנציסקו, מורכבת מנציגי הסוכנות, הקונגרס היהודי ומוסדות אחרים. הודות למאמצים אלה הוכנס בסעיף 80 של מגילת האומות המאוחדות המושג של „זכויות עמים“, אשר שום דבר הנאמר במגילה אינו יכול לפגוע בהן. המסמך הבינלאומי היחיד המכיר בזכותו של „עם“ — להבדיל מזכותה של מדינה — הוא המנדט הארץ-ישראלי והעם שזכויותיו מוגדרות בו הוא העם היהודי.

במרכז השלב הראשון של המערכה המדינית שהחלה מיד עם סיום המלחמה עמד כיעד דחוף ענין העליה — הן לגופו, והן כמטרה ראשונה להבקעת חומת הספר הלבן. למעלה ממאתים אלף יהודים ניצולי השואה וקרבתות הונעה נמקו או במחנות שהיו פזורים בפינות שונות של אירופה המשוחררת. שבועים לאחר כניעת גרמניה, במאי 1945, הגישה הסוכנות היהודית בירושלים לשלטון המנדט תביעה דחופה ל-100,000 רשיונות-עליה למען שארית הפליטה. דרישה זו, שלא חדלה מאז לסר בכל שלבי המערכה, ריכזה סביבה תשומת-לב עולמית. אימץ אותה לעצמו נשיא ארצות-הברית, מר טרומן, אך פנייתו בעניין זה בספטמבר 1945 לראש ממשלת בריטניה, קלמנט אטלי, לא נשאה פרי. שלטון המנדט, אשר לא סר ממגמת הספר הלבן, קבע בסוף 1945 מכסה זמנית של 1500 רשיונות-עליה לחדש. לכאורה ניבע בזה בקיע ראשון בחומר הספר הלבן, שפן ההקצבה הסופית של 75,000 רשיונות-עליה, שנקבעה ב-1939, כבר גדלתה כולה. למעשה, לא כן היה הדבר, ומי שזיכה את שרי-החוף הבריטי, ארנסט בוויין, בסטיה מהעקרון שהיה בעיניו קבוע במסמרות — חשד בכשרים. עיקרו של הספר הלבן מבחינת הקפאת הישוב העברי לא היה בנקיבת מכסיום החלטי של 75,000 עולים נוספים, אלא בקביעת היסוד היחסי, כי הישוב היהודי לא יעלה על שליש האוכלוסיה. כיון שבריבוי טבעי היתה יד הישוב הערבי על העליונה, נוצר פער אשר איפשר התרת קילוח נוסף של עליה ללא ערעור העקרון המקודש של שני ערבים כנגד יהודי אחד. החלטה זו על 1500 רשיונות לחדש, נוכח שוועתם של רבבות אנשי שארית-הפליטה שנמקו במחנות, עוררה גל של התמר-מרות בארץ ובגולה. הישוב הגביר את מאמצי ההעפלה, שלא פסקו כל תקופת המלחמה, ועבר לצורות חריפות של מאבק נגד משטר החנק. ארגוני „הפורשים“ פתחו באלימות-דמים. השלטון הגיב באמצעי-דיכוי שהלכו והחמירו והפילו קרבנות-אדם.

יש לציין כי ההתנגדות העקשנית של משרד-החוף הבריטי להיענות לתביעה של עליית 100,000 ואיומי הערבים למרוד אם תסופק תביעה זו הביאו בטווח ארוך ברכה מדינית. הם לא הניחו פתח לפתרון זמני וחלקי של הבעיה, אלא תרמו ליצירת הרקע להכרעה יסודית ומקפת.

תמיכת נשיא ארצות-הברית בתביעה עליה יהודית לארץ, בהיקף ובקצב שחרגו הרחק ממיטת-סדום של הספר הלבן, הקניטה והדאיגה את הממשלה הבריטית. כדי להתגבר על הסתייגות אמריקה ממדיניות זו ולשלול מההתקפה הציונית את תמיכתה יום שרי-החוף הבריטי באותם הימים תחבולה

הבאים אין ההנהגה הציונית חפשית לפסח עליו ולהפקיר את תוצאותיו.

ועדת-החקירה גבתה תחילה עדויות מפי יהודים וערבים ואישים אחרים בושינגטון, בלונדון ובקהיר. ב-8 במרס 1946 הגיעה לארץ ופתחה בישיבותיה בירושלים. נשיא הסוכנות היהודית חיים וייצמן ז"ל נשא את נאום-הפתיחה לפרשת העדות היהודית. הסוכנות הגישה לוועדה חומר רב בכתב. בתזכיר העיקרי שהוכן על-ידי המחלקה המדינית של הסוכנות הוצגה התביעה לכינון ארץ-ישראל כמדינה יהודית. תביעה זו שימשה ציר מרכזי לעדויות שנמסרו בעל-פה, בראש וראשונה בהרצאתו המקפת והנוקבת של יושב-ראש ההנהלה דוד בן-גוריון. החומר הכלכלי שהוגש לוועדה נועד להוכיח את אפשרות קליטתם של מיליון יהודים נוספים בארץ. עם זה הושם הדגש החוק בתביעה להעלות מיד לארץ את מאת-האלף הראשונים... יש לזכור את הרקע המדיני שעליו הוצגה לפני שתיים-עשרה שנה התביעה להקמת המדינה היהודית — הרקע אשר העובדה המרכזית והמכרעת שבו היתה קיומו של רוב ערבי גדול ומגובש בארץ. נתחייב אז מאמץ להוכיח את צדקתה של השאיפה היהודית על רקע זה ואת אפשרות הגשמתה תוך בטחון כי הישוב הערבי במדינה היהודית לא ינוצל ולא ינושל ותוך סיכוי להגיע לשלום יהודי-ערבי בארץ ובמזרח התיכון.

לאחר גמר עבודתה בארץ בסוף מרס 1946 סיררה הוועדה האנגלית-אמריקנית במרכזי מחנות העקורים באירופה וגבתה עדויות מפי נציגי הפליטים היהודים. לבסוף נתכנסה בז'נבה לחיבור הדין-וחשבון, שהתפרסם בסוף אפריל 1946. דוח הוועדה איכזב את הציבור היהודי, אבל עוד יותר מזה את משרד-החוץ הבריטי. בניסוחו ניכרו אותות המאמץ לאיחוי הקצוות, ולכן רבו בו הסתומות והסתירות, אבל עם זה נקבעו בו כמה הלכות ברורות ואלו הן:

המלצה על העלאת 100,000 עקורים יהודים מיד (הלכה כטרומן) בעזרתן הכספית של שתי המעצמות; הערכת מספר היהודים המשתוקקים או הנאלצים לעזוב את אירופה ב-500,000; פסק, כי אין בכוחה של ארץ-ישראל בלבד לפתור את בעיית שארית הפליטה (הלכה כבויון); בו בזמן — הודעה, כי הפליטים עצמם מבקשים ללכת אך ורק לארץ-ישראל וכי הוועדה עצמה אינה יודעת על ארץ-קליטה אחרת בשביל יוצאי אירופה; אשר לעליה לעתיד — דחיית העקרון של הספר הלבן, הכופף את המשך העליה להסכמת הערבים, ודרישה לנהל את העליה לפי עקרון יכולת הקליטה הכלכלית; לגבי המשטר המדיני — שלילת התביעות למדינה עצמאית, הן יהודית והן ערבית, בארץ כולה או בחלקה; שלילת חוקי הקרקע הגזעי של הספר הלבן; תביעה להחזיר את תוקף המנדט לישראל, על כל הוראותיו לגבי הבית הלאומי היהודי — עד שיבוא אורם ויקבע משטר-נאמנות לארץ. כמה מהמלצות אלו יצאו כרוכות בסיוגים מסובכים, וניסוח כמה מהן הניח פתח פתוח לפירושים חפשים לפי ראות עיני השלטון.

בסיכומו של דבר נדחתה התביעה היהודית לעצמאות, אבל סופלה מזימת משרד-החוץ הבריטי להביא את ארצות-הברית לידי הודעות עם הספר הלבן; ונהפוך הוא, בלעם שהוומן לברך משטר זה נמצא מקללו ואף רב את ריב עם-הבחירה מידי בלק.

מחוכמת. הוא הציע להקים ועדה אנגלית-אמריקנית משותפת, ששה מזה וששה מזה, אשר תבחן את הבעיה. אמריקה נענתה להצעה. הוסכם כי כחברי הוועדה ימונו אנשים שלא היה להם לפני-כן מגע כלשהו עם בעיית ארץ-ישראל.

בויון לא היה מתברו של הספר הלבן, הוא ירש מדיניות זו מקודמיו, אבל דבק בה באדיקות קשוחה. מסתבר כי היה בטוח — על-כל-פנים, זאת הבטיחוהו יועציו, שהיו אמונים על ראיית הנולד לפי הרהורי לבם — כי שנים-עשר אנגלים ואמריקנים, הנקיים מכל זיקה לציונות, לכשיועמדו פנים-אל-פנים מול הסבך הממאיר של בעיית ארץ-ישראל, יבלעו את תורת מימשל המנדט על קרבה ועל כרעיה, בהציעו את הוועדה היתה, אפוא, כוונתו להשיג גושפנקה אמריקנית לספר הלבן ועל-ידי כך, "לשבור את גב" ההתנגדות היהודית, אשר גילווי אהדת דעת-הקהל האמריקנית שימשו לה משען מדיני ומקור של עידוד מוסרי, כשם שהשפיעו למישרים גם על עמדתה של ממשלת ארצות-הברית. הוא לא נזהר בלשונו והבטיח מראש לחברי הוועדה האמריקניים, לפי עדותו של בארטלי קראם, כי ממשלתו תמלא אחרי המלצות הוועדה אם תתקבלנה פה אחד.

על מינוי הוועדה הכריז בויון בהצהרה שנתפרסמה ב-13 בנובמבר 1945. היה זה מעשה של שבירת-לוחות. בהתכחשותו לעקרונות-היסוד של הצהרת בלפור והמנדט הרחיק בויון לכת אפילו מהספר הלבן. מגמותיה העיקריות של הצהרתו היו הפרדה בין ארץ-ישראל לבין הבעיה היהודית; התעלמות מהרקע ההיסטורי ומההיקף העולמי של הבעיה היהודית וצמצומה לתחום שארית הפליטה באירופה; חיפוש פתרון לבעיית השארית הזאת על-ידי פיזור היהודים וטמיעתם; הזמנת העקורים היהודים להשתקם באירופה ולתרום לפי מיטב יכולתם לחידוש חייה.

ואלה היו שני הסעיפים העיקריים בהגדרת משימת הוועדה, אשר גישת בויון נתנה בהם אותות ברורים:

1. לבחון את הנסיבות המדיניות, הכלכליות והחברתיות בארץ-ישראל, במידה שהן נוגעות בבעיית העליה היהודית לארץ וההתיישבות היהודית בה ובטובתם של העמים השוכנים בתוכה;

2. לבחון את מעמד היהודים באותן ארצות-אירופה שבהן הם נפלו קרבן לרדיפה נאצית ופאשיסטית, וכן את האמצעים המעשיים שנגקטו או העתידיים להינקט בארצות ההן כדי לאפשר להם לחיות חפשים מאפליה ומדיכוי, ולהעריך את מספר היהודים שירצו או שיהיו אנוסים על-ידי הנסיבות להגר לארץ-ישראל או לארצות אחרות שמחוץ לאירופה.

לא ייפלא כי נוכח הורתה ולידתה זו של הוועדה האנגלית-אמריקנית והמגמה שהותותה לחקירתה בפי יוזמה, נתעורר בתוגים הציוניים ספק רציני אם ראוי לסוכנות היהודית להופיע לפנייה. רבים ראו בהקמת הוועדה טכסיס של השגחה והסתת-דעת והזהירו מפני מתן יד ציונית למזימת רמיה והכשלה. לאחר חקרי-לב קשים ודיונים ממושכים נתגבש רוב לחיוב ההופעה. הכריעו השיקולים כי אין להחרים מוסד המבטא זו הפעם הראשונה רשמית את התעניינותה של ארצות-הברית בבעיית ארץ-ישראל, וכי מכל-מקום יש לראות את הופעת הסוכנות לפני הוועדה כשלב במערכה — חוליה בשרשרת המאבקים לעתיד לבוא — אשר מתוך דאגה לשלבים

מיד לאחר הופעת הדין-וחשבון פירסם הנשיא טרומן גילוי-דעת, בו הביע קורת-רוחו מהמלצת הועדה על העלאת 100,000 פליטים לארץ, שנתקבלה פה אחד, וכן מהעובדה כי „הועדה הציעה למעשה את ביטולו של הספר הלבן מ-1939, בכלל זה ההגבלות הקיימות על העליה ועל רכישת הקרקע, וזה לשם סיוע לגידולו של הבית הלאומי היהודי“.

לעומת זה הודיע ראש ממשלת בריטניה כי לא ייתכן להרשות כניסתם של מאת-האלף אלא אם כן יפורקו ההגנה וארגוני הפורשים וימסרו נשקם, וכן עד שתוברר מידת עזרתה הכספית של ממשלת ארצות-הברית.

פירושה המעשי של ההצהרה הבריטית היה סירוב למלא אחרי המלצתה הדחופה והממשית ביותר של הועדה.

החלה פרשת התיעצויות בין שתי הממשלות אבות הועדה על גורל המלצותיה. כל אחת מינתה ועדה לשם כך. בראש הועדה הבריטית עמד הלורד שומר-החותם (שר בלי תיק) הרברט מוריסון, ועדת-הקבינט האמריקנית שיגרה ללונדון מספר פקידים — שנקראו משום-מה „מומחים“, אף כי איש מהם לא היה בקי בבטיחה — ובראשם השגריר הנרי גריידי. משרד-החוץ הבריטי הוציא מבית-גנזיו תכנית לחלוקת ארץ-ישראל לקנטונים. האמריקנים סמכו ידיהם עליה, וכך בא לעולם מסמך שנקרא תכנית מוריסון-גריידי. הוא הוגש לציבור כמבוסס על המלצות הועדה האנגלית-אמריקנית, בעוד שלמעשה לא היה כל קשר בינו לבינו.

תכנית זו, אשר קויה העיקריים נמסרו לבית-הנבחרים על-ידי הרברט מוריסון ב-30 ביולי 1946, באה לחלק את הארץ לארבע יחידות: אזור יהודי, אזור ערבי, מחוז ירושלים ומחוז הנגב — שני הראשונים בשלטון עצמי מקומי ושני האחרונים בשלטון בריטי ישיר. באזור היהודי נכללו הגליל המזרחי, עמק יזרעאל ורצועת-חוף מחיפה עד תל-אביב פרט ליפו — בסך הכל 17 אחוז משטח הארץ; לאזור הערבי הוקצו 40 אחוז, ולשני השטחים הבריטיים יחד — 43 אחוז. התכנית חייבה הקמת בתי-מחוקקים נבחרים באזורים היהודי והערבי, שהחלו-טותיהם, בתחום סמכות מוגבלת, טעונות אישור הנציב העליון, וכן מינוי ממשלות על-ידי הנציב העליון מבין חברי הבתים. סמכויות הבטחון, המשפט, המכס ויחס-חוץ נשארו בידי הנציב העליון וכן נשמרה בידו סמכות כללית להתערב לפי ראות-עיניו בענייניהם הפנימיים של האזורים. הובטח ביטול חוק הקרקע באזור היהודי ונקבע לגבי אזור זה עקרון העליה לפי יכולת-הקליטה באישור הנציב העליון. כן הובטחה העלאת 100,000 פליטים לאזור היהודי תוך שנה אחת. הוראה אחרונה זו היתה המחיר המועט ששילמו האנגלים בעד הצטרפות האמריקנים לתכנית כולה.

התכנית נדחתה נמרצות על-ידי היהודים והערבים כאחד. טעמי ההתנגדות היהודית היו צמצום שטח הבית הלאומי לרצועה צרה של הארץ; סתימת הגולל על תקנת ההתישבות הרחבה בנגב; סגירת הגליל המערבי כולו; הוצאת ירושלים החדשה מתחום השלטון היהודי, שלא ככלילת מובלעת-יפו באזור הערבי; ניתוק ים-המלח ומפעל האשלג; אחיות-העינים שב-הבטחת השלטון העצמי; החבלה בעליה הן על-ידי קיצוץ שטח קליטתה והן על-ידי הגבלת הסמכות היהודית לקביעת ממדיה. ושוב הכוזב הנשיא טרומן את תוחלת משרד-החוץ הבריטי. במקום לסמוך ידיו על תכנית שהצליחו האנגלים, „למכור“

לנציגיו, מיהר להחזיר את אלה לושינגטון, הזמין את החברים האמריקנים של הועדה הקודמת לחוות דעתם על החיבור החדש, ובסופו של דבר הכריז באוקטובר 1946 על אי-יכולתו לקבל את התכנית.

בינתיים החמיר המצב בארץ — ככל שהחריפו מאבק הישוב העברי מזה ומסע הדיכוי הבריטי מזה. לאחר ההפוגה שחלה בתקופת חקירתה של הועדה האנגלית-אמריקנית, נתחדשה פרשת הועזועים. ההתמרמרות שפרצה עקב התכחשות אנגלית להמלצותיה החיוביות של ועדת-החקירה, אשר היא עצמה יוזמה אותה — הציתה את האש מחדש. פעולות ההגנה נגד משטר הספר הלבן הוגברו בהיקפן ובכוח מחצן. הותקפו יעדים דוממים ונגרם הרס רב במיתקנים ובאמצעי-תחבורה. ארגוני „הפורשים“ המשיכו בטרור-דמים. השלטון הגיב בחי-פוש-ינשק אלימים, בהטלות עוצר ממושך ומשתק את החיים, במעצרים המוניים ובחוקי-חירום קטלניים. הפגיעות והתגובות ההדדיות של אלימות מרדנית מזה ודיכוי צבאי מזה באו בתדירות ובחומרה גוברת והולכת. מסע הדיכוי הגיע לשיאו בהתקפה החזיתית שערך השלטון על הישוב והנהגתו בשבת 29 ביוני 1946 — יום בו נכלאו במחנה לטרון ארבעה מחברי הנהלת הסוכנות היהודית, יושב-ראש הועד הלאומי ומספר אנשי-ציבור אחרים, נכבשו בידי הצבא הבריטי משרדי הסוכנות היהודית בירושלים ונערך חיפוש בהם, ובוצעו חיפושים ומעצרים סיטוניים בישובי עובדים ברחבי הארץ. הוצאו פקודות-מעצר גם נגד אישים אחרים, שלא נמצאו בבתיהם, ונגד יושב-ראש ההנהלה, שהיה בחוץ-לארץ. הישוב הוסער עד עמקי נפש על-ידי התנקשות זו בהנהגתו ובכבודו הלאומי ורוח הזעם והמרי הקיפה את המוניו. באותה עונה הגיע לשיאו גם הטרור של ארגוני הפורשים בפיצוץ משרדי הממשלה שבמלון „המלך דוד“, מעשה-הדמים המחריד שבו נספו 91 נפש אדם — יהודים, ערבים ואנגלים — ונפצעו עשרות.

כל אותה תקופה נמשכה ההעפלה בתנופה מתגברת. היתה זו הפגנה אדירה להחלתם הנחושה של בני עס-בלי-בית להבקיע כל הסגר ומצור ולהגיע לחופי המולדת היחידה. לאחר שהוכח לעין-כל קוצר-ידו של ההסגר הימי לעצור ולהרתיע את זרם ההעפלה, הכריז השלטון הבריטי באוגוסט 1946, כי מכאן ואילך ישולחו המעפילים הנתפסים לקפריסין ויכלאו שם במחנות לזמן בלתי-מוגבל. שוב ראה בוויז מהרהורי לבו בהניחו, כי נוכח גזירה זו יחזרו פליטי אירופה למוטב ויקבלו עליהם את הדין, ולא עוד יפלו קרבן להסתה חסרת-המצפון, של קומץ ציונים משולהבים — אך שוב טפחו העובדות על פניו. לא חלה כל הפוגה בתנועת אניות-ההעפלה והישוב הורתח שוב ושוב בהישלח שיירה אחר שיירה לאי-ההסגר, תוך התגברות אכזרית של קלגסים על ההתנגדות הנואשת של פליטי-חרב.

בד בבד עם הקרב נגד החנקת העליה נמשכה המערכה להכ-שלת חוק הקרקע. בתחבולות שונות נרכשו שטחי קרקע ב„אזור האסור“ הוקמו ישובים חדשים באגפי הארץ לחיזוק האחיות היהודית הממשית באזורים מסוימים. בשלב מאוחר יותר נפרשה בן-לילה רשת של אחת-עשרה נקודות-ישוב על-פני צפון הנגב.

על רקע זה של זעזועים וזנעות, מאבק ההעפלה ומאמצי

ההתבצרות. נתכנסו ביולי 1946 החברים החפשים של הנהלת הסוכנות היהודית בפריס, ובראשותו של דוד בן-גוריון, לטפס עצה על המשך המערכה. ההנהלה הכריזה כי תכנית מוריסון-גריידי אין בה שום בסיס למשא-ומתן ועם זה הביעה נכונותה „לדון בהצעה על הקמת מדינה יהודית בעלת כושר-קיום בשטח מספיק של ארץ-ישראל“. למן ההחלטה של הקונגרס הציוני העשרים ב-1937, שלפניו היתה מונחת תכנית המדינה היהודית לפי הדין-וחשבון של הוועדה המלכותית הבריטית בראשותו של לורד פיל, היתה זו ההכרזה הראשונה של ההנהגה הציונית על נכונותה לעיין בתכנית של חלוקה והקמת מדינה יהודית בחלק של הארץ. ההנהלה הוסיפה ודרשה מתן 100,000 רשיונות-עליה מיד, הענקת שלטון עצמי גמור לשטח שהיא מיועד להיות את המדינה היהודית ומסירת השליטה על העליה לידי הממשל היהודי.

שוב נמסרו החלטות אלו לידיעת ממשלות ארצות-הברית ואנגליה. חבר ההנהלה ד"ר נחום גולדמן טס במיוחד מפריס לושנינגטון להשיג את תמיכת הממשלה האמריקנית בהן. מאמץ זה הוכתר בהצלחה ובפעם הראשונה הבטיח נשיא ארצות-הברית את תמיכתו בהקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל והודיע על כך לממשלה הבריטית. בינתים החליטה ממשלה זו, עקב דחיית תכנית מוריסון-גריידי על-ידי אמריקה, לנסות מזולה בוועידת „שולחן עגול“ חדשה. היא ביקשה לכנס בלונדון את נציגי ארצות-ערב, ערביי ארץ-ישראל והיהודים — לכאורה כדי לברר בפעם האחרונה את האפשרות להגיע לידי פתרון מוסכם, ולמעשה כדי לעשות נסיון אחרון של לחץ על היהודים למען יקבלו את דין מדיניותה. בטרם תראה עצמה חפשיית לנקוט יזמה אחרת להתרת המשבר. משום סירוב הממשלה לשחרר את אסירי לטרון ללא תנאי ולקבל את החלטות פריס כבסיס למשא-ומתן — גם נוכח מסע הדיכוי בארץ — נמנעה הסוכנות היהודית מלהשתתף בוועידה, אשר ממילא נדונה לשלון עקב סירובו של הוועד הערבי העליון להופיע בה. משהוברר בלונדון כי לשוא הם כל הנסיונות להשיג „תמורה“ מדינית בעד שחרור אסירי לטרון, הוצאו לחופשי ללא-כח-תנאי חברי הנהלת הסוכנות ויושבראש הוועד הלאומי, הם והנלוים אליהם, ב-5 בנובמבר 1946, לאחר שבילו במעצר עמק אילון 130 יום.

ימים אחדים לפני שחרורם נתכנס בירושלים הוועד הפועל הציוני המצומצם לדיון במצב. ההחלטה הראשית שנתקבלה בו ב-29 באוקטובר, אשר טיוטתה נשלחה לירושלים מתוך מעצר לטרון, זורעת אור רב על מצב העובדות והרוחות באותם ימי צְבֵרָה וועם. וזו לשונה:

1. הוועד הפועל הציוני המצומצם שמע את הדין-וחשבון של ההנהלה על השיחות שהתנהלו בלונדון בין חבריה ובין הממשלה הבריטית לפי הזמנתה של זו, ומביע את קורת-רוחו מעמידתם האיתנה של נציגי ההנהלה: בהציגם במרכז הדיון את התביעה להרחבת העליה ללא כל דיחוי; בדחותם לחלוטין כל הצעה שיש בה התכחשות לזכותם של יהודים לעלות לארץ-ישראל בכל התנאים; בסירובם לעשות את דבר שחרורם ממעצר של מנהיגי הציונות והישוב לענין של מיקוח מדיני; בהדפם כל נסיון אחר לשבור את כוחם של הישוב והתנועה הציונית.
2. הוועד הפועל מביע את אכזבתו העמוקה מסירובה המוחלט

של הממשלה להחיש מיד את העלאת שארית הפליטה מאירופה. הוועד הפועל מצייין במרירות, כי שלטון המנדט ממשיך בהתכחשותו להתחייבויותיו הבינלאומיות כלפי העם היהודי הכלולות במנדט; מקיים תחיקה קרקעית הנהגת הפליה נגד היהודים בארץ ביתם הלאומי ומספנת בכך את מעמדם האזרחי בארצות אחרות; מקצצת את העליה היהודית עד למכסה ועומה דוקא בשעת צרה ומצוקה חמורה ביותר להמוני העם העברי; מתעלמת אפילו מהמלצתה המאוחדת של הוועדה האנגלית-אמריקנית שנתמנתה בזמנתה היא, בדבר העלאתם הדחופה של מאה אלף משרידי יהדות אירופה; מרכזת את כל עצמתה המדינית והצבאית להטלת הסגר על הנמלטים מהתופת האירופי לארץ תקותם היחידה; רודפת אותם בים וביבשה ומגלה את הנתפסים למחנות-הסגר חדשים בנכר; מקיימת בארץ-ישראל משטר שרירותי של גזירות ונגישות; הורסת על-ידי כל אלה במו ידיה את הבסיס החוקי והמוסרי היחיד של השלטון הבריטי בארץ-ישראל, הכלול במנדט הארץ-ישראלי והתלוי במיליון הנאמן.

3. הוועד הפועל חוזר ומכריז, כי שום כוח לא יעצור בעד מעוני הגולה היהודית מלחתור אל חופי המולדת, וכי העם היהודי בעולם כולו, ובראש וראשונה הישוב העברי בארץ, יעשו כל מה שבידם להעלותם ולהחיש הצלה ופדות לשרידי יהדות אירופה ולכל יתר נידחי ישראל באשר הם על-ידי השרשתם בארץ מולדתם ההיסטורית.

4. הוועד הפועל חוזר וקובע במשנה תוקף, דוקא לאחר הפורענויות האחרונות ונוכח התכניות החדשות של ממשלת המנדט המתעלמת מפורח חייו של העם העברי ומזכותו לתקומה שלמה בארצו, כי רק בהקמת מדינת ישראל פתרון לבעיות העם היהודי וארץ-ישראל כאחד. הוועד הפועל קורא לתנועה הציונית ולעם היהודי כולו להתלכד ולהגביר מאמץ לשם השגתה המהירה של המטרה הזאת — משאת-נפש של זורות וצורך דוחק של השעה ההיסטורית.

ראויה לציון גם החלטה אחרת שנתקבלה באותו מעמד: „הוועד הפועל קובע כי הציונות שללה ושוללת את שיטת טירור-הדמים כדרך של מערכתה המדינית; דגל הציונות יהיה טהור, כשם שתביעתה טהורה וצודקת. הוועד הפועל רואה חובה לעצמו להוקיע ולדחות ללא סייג את טירור-הדמים, מעשי קבוצות מתבדלות, הפורקות מרות לאומית ומוציאות את עצמן מכלל הציבור המאורגן. פעולות אלו מכתימות את מאבק העם היהודי ומסלפות את דמותו, ומחזקות את ידיהם של צוררי הציונות והעם היהודי. הוועד הפועל חוזר וקורא לישוב לבודד את הקבוצות האלו ולשלול מהן כל עידוד, תמיכה ועזרה.“

בדצמבר 1946 נתכנס בבאזל הקונגרס הציוני הכ"ב, בו היו מיוצגים כשני מיליוני ציונים ברחבי תבל. הקונגרס הכריז על התביעה הציונית המלאה לארץ-ישראל כולה כמדינה יהודית. עם זה נדחתה ברוב גדול ההצעה שביקשה לקשור את ידי ההנהלה מלדון בתכנית כלשהי המכוונת להקמת מדינה יהודית בחלק מהארץ. כן החליט הקונגרס ברוב גדול להתנגד לכל משטר-נאמנות חדש — רעיון שדגלו בו סיעות מסוימות — „אשר יש בו כדי למנוע או לעכב את הקמת המדינה היהודית.“ גם באותו מעמד נתקבלה החלטה שגינתה חריפות „מעשי-רצח

ושפיתך דמי נקיים כאמצעי של מאבק מדיני" וקבעה כי "הטירור... מסלף את אפיו האמיתי של הישוב בעיני העולם ועלול להכשיל ולא לקדם את מאבקו הצודק".

מיד לאחר הקונגרס, בינואר 1947, נתקיים מחזור של שיחות בלתי-רשמיות בין הממשלה הבריטית והסוכנות היהודית, שלא במסגרת "הועידה" שהוצעה לכתחילה. כאן ניסה ארנסט בוויין בפעם האחרונה להביא את ההנהגה הציונית לידי השלמה עם הגורל אשר מינו הוא ויועציו למעמד העם היהודי בארצו. התכנית שהגישה ממשלת-הוד-מלכותו לנציגי הסוכנות היהודית בפגישת-סיום זו — ואשר נודעה מאז בשם "תכנית-בוויין" — היתה בה נסיגה אפילו מאותן מידות זעומות של שליטה מרחבית, שלטון עצמי וחופש-עליה. שנכללו בתכנית מוריסון-גריידי.

לפי "תכנית בוויין" — זו האמצאה הבריטית האחרונה לפתרון בעיית ארץ-ישראל בשנת 1947, שבאה לעולם על טהרת המוצא של ה"פורין אופיס", ללא כל תוספת של נופך אמריקני — עתידה היתה ארץ-ישראל להישאר כפופה חמש שנים לנאמנות בריטית באישורו של א"ם, למען תוכשר תוך תקופה זו לעצמאות כמדינה אחידה. כל הסמכות העליונה של תחיקה וביצוע נועדה להישאר בידי הנציב העליון. היו מוקמים אזורים מינהל מקומי, יהודיים וערביים לפי רוב התושבים, לאו דוקא ברציפות מרחבית בשביל כל עם. סמכויות המינהל המקומי היו מוגבלות ביותר. ליד הנציב העליון היו קמות מועצה מיעצת, מורכבת מנציגי המינהלים האזוריים, ומועצה מבצעת, מעורבת מאנגלים ומארץ-ישראלים. למשך שנתים היו ניתנים 4000 רשויות-עליה לחודש (96,000 בשנתים, החל מינואר 1947, לעומת 100,000 תוך שנה מיולי 1946 לפי מוריסון-גריידי). גורל העליה לשארית תקופת הנאמנות היה נחרץ על-ידי הנציב העליון אגב הימלכות במועצה המיעצת. נחלקו הנציב ומועצתו (שרובה ערבים!) — יכריע בית-דין של בוררות ממונה מטעם א"ם. כתום ארבע שנים היתה נבחרת אסיפה מחוקקת לקבוע את חוקת המדינה העצמאית האחידה. הסכימו רוב היהודים ורוב הערבים ביניהם — חייב הנציב העליון לכוונן את מוסדות המדינה כהסכמתם. לא הסכימו — ימסר הענין למועצת-הנאמנות, למען "תתן עצתה לגבי הנוהל לעתיד לבוא". זה היה סופו של קרא. שיא הבהירות וההחלטיות.

עד כדי כך הרקיע דמיונו היוצר של משרד-החוץ הבריטי בשנת 1947.

תשובת הסוכנות היהודית היתה דחיה גמורה ונחרצת של ההצעה. עמדתה נוסחה ונומקה באיגרת מפורטת. היא הביעה מחדש נכונותה לעיין בתכנית-פשרה להקמת מדינה יהודית בחלקה של ארץ-ישראל והדגישה, כי שטח מספיק, שליטה מחלטת בעליה ובפיתוח, ויצוג באומות המאוחדות הם תנאים-בל-יעברו. כן הצהירה הסוכנות כי המדינה תהא מבוססת על שיוון מלא לכל אזרחיה ועל ערובות לסיפוק צרכי דת, תרבות ולשון של כל העדות.

עם משלוח המסמך הזה ב-13 בפברואר 1947 נסתיימה פרשת המשא-ומתן המדיני בין נציגות העם היהודי והממשלה הבריטית שהשתרעה על-פני תקופת 30 שנה.

החלטת ממשלת-הוד-מלכותו היתה מוכנה ב-18 בפברואר 1947 מסר שר-החוץ הבריטי הצהרה בבית-הנבחרים, בה סקר את המשא-ומתן שניהל באחרונה עם הערבים והיהודים והודיע,

כי הואיל ושיחות אלו לא גילו שום סיכוי להסדר מוסכם, ומכיון שאין בסמכות ממשלתו להעניק את הארץ ליהודים או לערבים או לחלקה ביניהם, הרי שהדרך היחידה שנתורה לה היא להגיש את הבעיה למשפט א"ם; בדעתה להסביר לעצרת כי המנדט אינו ניתן לביצוע. שכן ההתחייבויות הכלליות בו אינן מתישבות זו עם זו; ואילו הממשלה הבריטית מצדה לא תעורר את העצרת לקבל איזה פתרון שהוא.

בהצהרה לא נכללה התחייבות מצד אנגליה למלא אחרי המלצת העצרת; כן לא הוגד ואף לא נרמז בה כי בדעת אנגליה להסתלק מהשלטון בארץ-ישראל.

בשיחה פרטית וידידותית ביותר שהיתה אז לרושם הדברים עם שר-המושבות בקבינט הבריטי טרח מר קריץ'-ג'ונס להודיע כי, לא תצמח ליהודים שום ברכה מהבאת ענין ארץ-ישראל לפני העצרת. השתמע מדבריו, כי מוטב להם לנתר מראש ולהתפשר עם אנגליה. ארגון האומות המאוחדות, טען, הוא גוף מפולג ומסוכסך בתוך תוכו ואינו מסוגל להערכה שקולה בבעיה כה סבוכה. אמריקה ורוסיה — חרבות שלופות. בין הערבים והיהודים — תהום. חזקה על מדינות אסיה כי יודחו עם הערבים. אפשר תעמודנה מדינות אחדות לימין היהודים. הרוב יהיה נבוך ואובד-עצות. במצב זה אין סיכוי לפתרון חיובי כלשהו. תשתרר אנדרלמוסיה ובינתיים ילך המצב בארץ מדחי אל דחי. — התשובה היתה: מוטב כי ניפגש בא"ם! האמת ניתנה להיאמר כי הארגון הבינלאומי החדש נתנסה עד אז רק בכנס סדיר אחד וכשרו המעשי לפתור בעיות מורכבות היה מוטל בספק רב.

אותה שיחה היה בה גילוי רב. כדברים שנאמרו על-ידי חבר-הממשלה ההוא נשמעו באותם הימים גם מפיו של אחד מאנשי משרד-החוץ הבריטי בשיחתו עם דוד הורוביץ*. דברים אלה חשפו בבחירות את כוונותיו האמיתיות של בוויין. בלכתו לעצרת הוא נשאר נאמן בעקשנות לשיטתו. כשם שביזמו את הועדה האנגלית-אמריקנית נתכוון להשיג סמיכת-יד על מדיניות הספר הלבן מצד ממשלת ארצות-הברית. כן חתר הפעם לזכות באישור עמדתו — אם לא במפורש על-ידי החלטה חיובית, כי אז במשתמע מן השלילה — מאת המוסד הבינלאומי העליון, שבא במקומו של חבר-הלאומים המנוח, אשר מידו קיבלה אנגליה את סמכות השלטון על ארץ-ישראל. חשבונו, כפי שניתן לשער, היה פשוט: בצורה זו או זו תיאלץ העצרת להודות באזלת-ידיה; בלי-ת-כרירה היא תבקש מאת אנגליה להוסיף שאֵת באחריות עד עת מצוא; לשם הסדרתו החוקתית של הענין היא תוכל להמיר במשך הזמן את מנדט חבר-הלאו-מים בנאמנות מטעם א"ם; או אז תראה אנגליה את עצמה חפשיית לעשות בארץ כראות-עינה בלי שיוכל א"ם לטעון נגדה דבר; תקנת היהודים למצוא משען בינלאומי לתיבעתם ולמאבקם תנחל כשלוו סופי; בלתי-מרוסן על-ידי חששות לתגובה וזעמת מצד "העולם הנאור", יוכל אז השלטון הבריטי לפתוח במחזור חדש של דיכוי, הרסני לאין שיעור מקודמיו, עד לשבירת התנגדות הישוב, שהיה רגיש ובלתי-מיוצב בכלכלתו, ועד להבאתו לידי כניעה.

* או יועץ כלכלי לסוכנות היהודית; מילא תפקיד פעיל בכל שלבי המערכה המדינית שקדמה להקמת המדינה והצלח לרכוש את לבם של אחדים מחשובי החברים בוועדה האנגלית-אמריקנית ובוועדה המיידית של א"ם; המנהל הכללי הראשון של משרד-האוצר; בעת תביעת הספר — נגיד בנק ישראל.

כללו של דבר, הסתבר כי עדיין לא אמר או בוין נואש מלהבטיח המשך שלטונה של אנגליה על ארץ-ישראל ומהצלב-חתו האישית לחרוץ גורלה לפי ראות-עיניו.

ואם נותר צורך באישור מוסמך לנכונותם של ניחושים וניתר-חיים אלה, בא עד מהרה שר-המושבות וסיפקו בדברים מפור-שים, בנאומו בבית-הנבחרים ב-25 בפברואר 1947, בסיומו של היוכוח על הצהרת הממשלה מ-18 בו ובתשובה לשאלת-שיסוע נוקבת מצד האופוזיציה, אמר מר קרייג-ג'ונס בגילוי-לב גמור: „אין אנו הולכים אל האו"ם כדי להסתלק מהמנדט. אנו הולכים אל האו"ם לגולל את הבעיה ולבקש עצתו כיצד יש להגשים את המנדט. אם אי-אפשר להגשים את המנדט בצורתו הנוכ-חית, אנו שואלים איך אפשר לתקנו”.

ב-2 באפריל פנתה הממשלה הבריטית למזכיר הכללי וביקשה להציב את „שאלת ארץ-ישראל” בסדר-יומו של הפנס הסדיר הבא של העצרת. המונח „שאלת ארץ-ישראל” (The Palestine Question), משנרשם פעם בסדר-היום, נתאזרח בו ונשתגר מאז בשימוש-הלשון של או"ם, והוא קיים ועומד עד היום. נושא הדיון הוגדר כבעיית „עתיד השלטון” בארץ. הממשלה הבריטית הוסיפה והציעה כי לשם הקלת הדיון בכנס הסדיר בסתיו 1947 יקויים בלי דיחוי פנס שלא-מן-המנין של העצרת ותיבחר בו ועדה שתעשה עבודת-הכנה לקראת הדיון המכריע. ביום שנתפרסם דבר כינוסו הקרוב של פנס העצרת לשם דיון ראשון ובחירת ועדה היתה הזכות לרושם הדברים ליצור מגע עם המזכיר הכללי של או"ם, מר טריגוה לי, ולערוך לו ביקור ראשון מטעם הסוכנות היהודית. דאגותיה הראשונות של הסוכנות היו, ראשית, להבטיח כי בוועדה העתידה להיבחר לא תשותף שום מדינה ערבית מבין אלו שכבר היו חברות לאו"ם, ושנית, כי תינתן לסוכנות האפשרות להופיע לפני אותו גוף של או"ם אשר בו תידון הבעיה.

בארץ השתולל באותו זמן טירורי-הדמים של ארגוני הפורשים. נתגלו קני טירור אנטי-יהודי בקרב המשטרה הבריטית אשר פתחו במעשי הרס וחבלה רציניים. נמשכה ללא רתיעה עלילת היסורים והגבורה של ההעפלה. השלטון החמיר יותר ויותר את משטר הענשים והנגישות. תכפו הכרוזות על מצב צבאי שהיו כרוזות בשיתוק גמור של שירותי הקשר והתחבורה. פגיעותיהם של חוקי-החירום ושל מעשי השרירות הצבאית בחיי הישוב איימו בהתמוטטות עמדותיו.

לעומת זה, מרכז-הכובד של המערכה הציונית המדינית הועתק בבת-אחת לניו-יורק. הוקם שם מטה של הסוכנות היהודית בראשותו של ד"ר א. ה. סילבר וגם ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית בירושלים קבע שם את מושבו. בין יתר חברי הנהלת הסוכנות שישבו בקביעות בניו-יורק נטל חלק פעיל במיוחד בכל שלבי המערכה ד"ר נ. גולדמן. למנהל המשרד המדיני בניו-יורק נתמנה מר ארתור לוריא. החזית היהודית העולמית התחילה נערכת לקראת המבחן החדש בזירה הבינלאומית.

הכנס המיוחד של העצרת נפתח ב-28 באפריל 1947. הסוכנות היהודית והועד הערבי העליון הוזמנו, לפי בקשתם, להשתתף בישיבות הועדה המדינית של העצרת אשר אליה העבירה המליאה את הטיפול ב„שאלת ארץ-ישראל” ובה ישב ראש

* אחרי-כן קונסול כללי של ישראל בניו-יורק ושגריר ישראל בלונדון.

הנציג (אחרי-כן שר-החוץ) של קנדה, לסטר פירסון, שגילה יחס ער לענין היהודי. פרק חדש התחיל בתולדות הציונות. ענין העם היהודי בארצו הוצא מהתחום הצר של דו-קרב מתמיד ובלתי-שווה בינו לבין אנגליה, והועבר אל זירה רחבה, בה גם הוטל על נציגיו לעמוד על נפש תקנת העם מול העולם כולו, גם ניתנה להם בפעם הראשונה ההזדמנות לשאת דברים באזני כל אומות העולם.

לעזר יקר-ערך היה אז למשלחת היהודית הטירונית, ומאז עד לפרישתו, ד"ר יעקב רובינסון — ציוני ותיק, משכיל עברי ומומחה דגול במשפט הבינלאומי — אשר כבר אז ידע את מגילת או"ם על בוריה והיה בקי מופלג בדיני נהלו ובהגיונם הפנימי של דרכי פעולתו של הארגון הבינלאומי החדש.

את הצגת הענין היהודי לפני הועדה פתח ד"ר סילבר בהרצאה מקיפה. אחריו נאם בישיבת הועדה יושב-ראש ההנהלה דוד בן-גוריון, שהגיע לניו-יורק באיחור-מה; הוא חזר לירושלים ונשתקע בדאגה לחיזוק כוח ההגנה לקראת הפורענויות הצפו-רות. בעקבות הרצאת-הפתיחה של ד"ר סילבר הציגו נציגי אומות שונות שאלות לסוכנות היהודית, מהן עניינות ומהן פולמוסיות.

*

[מתוך נאום התשובה של המחבר, מובאת כאן תשובתו לשאלות של רבים בדבר הסיכוי ליחסי שלום בין יהודים לערבים בעתיד:]

„השאלה כיצד נחיה עם העמים הערבים ואיזו מערכת-יחסים תימצא בינם לבין המדינה היהודית היא, כמובן, השאלה המכ-רעת של העתיד. כאן ביקש נציג פולין, בשאלתו השניה, לדעת אם היו נסיוגות של שיתוף-פעולה בין יהודים לערבים. התשובה היא כי אמנם כן היו נסיוגות כאלה, ומשני הצדדים. ערבים ויהודים שיתפו פעולה וגם כיום הם משתפים פעולה בהצלחה בשדות הנרחבים והמגוונים של עניני עיריות, מסחר ועבודה”.

*

„...הריב המדיני על עתידה של הארץ מטיל כיום את צלו על הבעיה ומחבל באפשרויות המעשיות של הפעולה המשו-תפת. המנהיגים הרשמיים של המדינות הערביות, לאחר שהשיגו בקרבנות כה מעטים כמעט כל מה שביקשו, מסרבים להודות בצדקת שאיפותיו הלאומיות של עם אחר. בראש הועד הערבי העליון בארץ-ישראל עומד אדם אשר לאחר הפרקים הנודעים האחרים של פרשת פעילותו, נעשה שותף ישיר בשנות המלחמה למסע-ההשמדה שערכו הנאצים על יהודי אירופה.

אף-על-פי-כן אין היהודים אומרים נואש. הם באים לארץ-ישראל לא לאסור מלחמה על העולם הערבי כי אם לחיות עמו בשלום. אין הם מהווים עמדה קדמית של שום השתלטות זרה. שאיפתם היא להשתלב במבנה החדש של אסיה השבה לתחייה. הם עם בן-אסיה עתיק-יומין החוזר לביתו. עם זה הם נושאים נפשם לתרום את חלקם לעבודה הגדולה של בנין גשרים בין אסיה החדשה לבין יתר חלקי תבל. נסיונם במפ-עלי-פיתוח בתחומה הצר של ארץ-ישראל נותן תוצאות אשר אפשר יש בהן ברכה לכל השוקדים על קידמה חברתית וכלכלית במזרח התיכון ומעבר לו. אבל שותפות אמיתית

1947, בלויט סגל רב של פקידי אר"ם, אשר מהימים הראשונים בלט בתוכם ד"ר ראלף באגץ.

*

פרשת העדות היהודית לפני הועדה המיוחדת של אר"ם נסתיימה בהופעה רבת-רושם של ד"ר ח. וייצמן ז"ל, בסמכותו האישית.

כל מהלך חקירתה של הועדה בארץ לבש בעיקרו של דבר צורה של מגע מתמיד בינה לבין הסוכנות היהודית. הועד הערבי העליון החליט לא להופיע לפני הועדה ולא לשתף פעולה עמה. טעמו ונימוקו היו, כי אר"ם היה חייב להציב בסדר-יום העצרת את ענין ביטול המנדט ומתן עצמאות לארץ כמות שהיא, ללא כל קשר עם בעיית הפליטים היהודים או עם איזה שיקול אחר, וכי על-כל-פנים ענינם של ערביי ארץ-ישראל ברור ואינו יכול להוסיף ולשמש נושא לחקירות. עמדה נוקשה זו של אי-שיתוף פעולה, אשר הערבים ניסו לא פעם בהצלחה כלפי שלטון המנדט, לא הכבידה הפעם אלא הקלה על מוסד בינלאומי את ההיענות לצד היהודי ששיתף פעולה, וכן היה הדבר גם בשלבים הבאים של הדיון. אכן, לפני צאת הועדה לאירופה היא נסעה לכירות ושמעה שם את נציגי מדינות-ערב.

בהתייעצויות הפנימיות הראשונות של הועדה בירושלים נתגלתה מיד אותה הסכנה של התפוררות-דעות ואולת-יד כללית נוכח הסבך-ללא-מוצא, אשר בה תלה תקותו משרד-החוץ הבריטי. תביעתה הרשמית של הסוכנות היהודית, להכריז על ארץ-ישראל המערבית כולה כמדינה יהודית, לא נתקבלה על הדעת נוכח עובדת קיומו של רוב ערבי כבד. העמידה הנוקשה על תכנית-רבתי זו איימה להביא את הועדה לידי שלילה גמורה של העמדה היהודית ואי-מציאת מוצא כלשהו מן הסבך. כדי למנוע פורענות חמורה זו, להכשיל מזימות איביים ולפתוח פתח-תקוה לישועת הישוב והעם היהודי בשעת גורל, נעשה מאמץ מחושב ומסועף, בהתאם למדיניות שכבר הוכרו עליה, להציג לפני חברי הועדה כתכלית מעשית את דבר הקמתה של מדינה יהודית בחלק גדול ככל האפשר של הארץ. תכנית זו של חלוקה הפיחה בלב חברי הועדה את האמונה כי יש שכר לפעולתם, העלתה את מחשבת הועדה על פסים של חתימה לפתרון חיובי ויצרה ציר אשר רוב הועדה יכול להת-לכד סביבו. יתרונה הראשון והמכריע של התכנית בעיני הועדה היה בנכונותו המובטחת מראש של צד אחד לפחות לשתף פעולה בהגשמתה. הטכסיס הערבי הבדוק החטיא את מטרתו: כוחו היה יפה נוכח מימשל המנדט, שיכול לצאת ידי חובה בשביואל-תעשה; הוא נכשל לגבי מוסד אר"ם, שראה עצמו נתבע לקום ועשה — שאחריותו וכבודו חייבוהו להציע פתרון.

מאמץ זה, להביא את הועדה לידי המלצה על מדינה יהודית, ויהי בארץ-ישראל מחולקת, להשיג למדינה שטח רחב ולחזק יסודות ריבונותה, החל בירושלים ונמשך בזנבה, שם התישבה הועדה על מדוכת הדין-וחשבון במחצית השניה של יולי 1947.**

* ד"ר וייצמן התפטר מנשיאות ההסתדרות הציונית בקונגרס הציוני הכ"ב.

** תיאור חי ומלא של כל פרשת, הועדה המיוחדת של אר"ם לארץ-ישראל (UNSCOP) והמערכה בעצרת שבאה בעקבותיה ימצא הקורא בספרו של דוד הורוביץ, בשליחות מדינה נולדת, הוצאת שוקן, תשי"ב (354 עמ').

בינם לבין שכניהם תיתכן רק על יסוד של שוויון-מעמד וכבוד הדדי. הם תובעים לעצמם את זכותו הטבעית של כל עם עלי אדמות — להיות רבים מהם ככל האפשר חיים יחד בתוך ארצם, מפתחים מתוך חירות את תרבותם, תורמים חלקם לאוצר הכללי של האנושות, נהנים משלטון עצמי ומעצמאות. בשום פנים לא יוכלו לנתר על תביעה זו ולמען מילויה הם קוראים לעזרה את כל משפחת האומות.

*

הכנס המיוחד של העצרת נעל ב-15 במאי 1947. האפתעה הגדולה בו, אשר נפלה ממש כפצצה, היתה נאומו של אנדריי גרומיקו ב-14 במאי. בתוך דיון על מינוי הועדה וסמכויותיה, אשר נסב כולו על עניני נוהל, השמיע נציג ברית-המועצות משא מדיני בעל חשיבות ממדרגה ראשונה. הוא ירד לעומקה של הבעיה, הדגיש את הפורח לבטל את המנדט ולהעניק עצמאות לארץ-ישראל, והכריז כי אף-על-פי שרצויה בארץ מדינה עצמאית אחידה, הרי אם יתברר כי אין שני העמים, הערבי והיהודי, יכולים לחיות בשלום במסגרת מדינה אחת, יהיה צורך להקים שתי מדינות, אחת יהודית ואחת ערבית. נאום זה גם קבע לראשונה את יחסה החיובי של ברית-המועצות לשאיפה הלאומית היהודית, ובזה הצעיד את דבר הגשמתה צעד גדול קדימה, גם העמיד על סדר-היום הבינלאומי את ענין חלוקת הארץ כנושא של מדיניות מעשית. הכוונה העיקרית של המדיניות הסובייטית היתה להביא לידי חיסול המנדט — זאת אומרת, לידי עקירת יתד מערבית חזקה מאזור המזרח התיכון. תביעת העצמאות לכל אחד משני העמים באה לאו דוקא לשמה, אלא כמסקנה שנבעה מאותה מגמה מרכזית — לאחר שנוכחה ברית-המועצות לדעת, כי עצמ-אותה של ארץ-ישראל כולה לא תיפון בלי שתבוא על סיפוקה שאיפת העם היהודי למדינה משלו בתוכה. שיקול זה לא גרע מחשיבות המפנה שחל למעשה באותו שלב בעמדה הסובייטית כלפי המפעל הציוני בארץ כהויה ממשית, אף לא מערכו של התפקיד שמילא מפנה זה בגיבוש ההכרעה באר"ם.

הכנס הסתיים בקבלת החלטה על מינוי, וועדה מיוחדת לארץ-ישראל, מורכבת מנציגי אחת-עשרה מדינות: אוסטרליה וקנדה מתבר-האומות הבריטי, הולנד ושבדיה ממערב-אירופה, צ'כוסלובקיה ויוגוסלביה ממזרח אירופה, הודו ופרס מאסיה, אורוגוואי, גואטמלה ופרו מאמריקה הלטינית. על ועדה זו הוטל להכין, "דין-וחשבון בשאלת ארץ-ישראל" לעיונו של הפנס הסדיר הקרוב של העצרת. שום הנחיה לא ניתנה לה, פרט לחובה שהוטלה עליה, "להקדיש עיון מדוקדק לענינים הדתיים של האיסלאם, היהדות והנצרות בארץ-ישראל". היה זה הסעיף העניני היחיד בהגדרת משימתה של הועדה, אשר כל יתר שמונת סעיפיה טיפלו אך ורק בענינים של סמכות ונוהל. מורשת המנדט כאילו צללה לנשיה, ובמסמך הראשון של אר"ם על ארץ-ישראל לא היה זכר למעמדו ולזכויותיו של העם היהודי בארץ. אין זאת כי חל בינתים היסט גמור של מרכז-הכובד המדיני מקוטב השאיפה והזכות אל קוטב המציאות הממשית ועובדות-הכוח, המחייבות דפוסי מדיניים מסוימים, אבל אינו זקוקות לערובות בינלאומיות מיוחדות.

הועדה בחרה בנציג השבדי, שופט בית-הדין העליון סנדסטרום, כיושב-ראש. היא הגיעה לארץ בהרכבה המלא באמצע יוני

שלוחה אחת של הועדה ביקרה במחנות העקורים וחזרה לזנבה מוועדת ממראה עיניה וממשמע אזניה. באותם הימים הגיעה לשיאה העלילה ההיסטורית הכבירה של ההעפלה: התחוללה הדרמה של „יציאת אירופה תש״ו“. באניה זו נעשה הנסיון להעלות לארץ בבת-אחת 4500 מעפילים מן המחנות. האניה הגיעה לארץ ביום הפלגת הועדה לאירופה — 19 ביולי 1947 — לאחר קרב שערכה עליה בים משחתת בריטית, בו נפלו קרבנות משני הצדדים. כנמל חיפה היו יושב-ראש הועדה ושנים מחבריה עדי-ראיה מופי-פלצות למחזה-האימים של העברת המעפילים בכוח מספינתם לשלוש אניות בריטיות, ושילוחם האכזרי מהארץ. הדי שלביה הבאים של המערכה הוסיפו להגיע לוועדה בזנבה: הנסיון שעלה בתווה להוריד את המעפילים במרסייל, השטת האניות להמבורג והחזרת הפליטים למחנות בגרמניה, לגדל הזדעזעותו של כל העולם הנאור (כעבור זמן שבו כולם לארץ באניות-מעפילים חדשות ונכלאו בקפריסין).

פרשת המגע עם חברי הועדה בזנבה היתה רצופה תגודות ותהפוכות, מעלות ומורדות. גורלם של עקרונות מרחיקים-לכת, של חלקי-ארץ שלמים ושל סמכויות מכריעות, היה משתנה מיום ליום. גיבושים ופירודים היו נוצרים חליפות. בסופו של דבר הגיעה הועדה לאחדות-דעות גמורה לגבי כמה הנחות כלליות, אבל ביחס לפתרון הבעיה היא נתפלגה לרוב של שמונה ולמיעוט של שלושה (הדו, יוגוסלביה ופרס).

בין י״א המסקנות שנתקבלו פה אחד היו העיקריות כי בהקדם האפשרי יש לחסל את המנדט ולהעניק לארץ עצמאות. כי עד לעצמאות הכרחית תקופת-מעבר קצרה בה תנהל את הארץ ותכשיר אותה לעצמאות רשות ממונה מטעם אר״ם, וכי בכל משטר שהוא חייבת הארץ כולה להוות אחדות כלכלית.

מכאן ואילך נתחלקו הדעות כלעיל. בדוח המיעוט הוצע משטר פדרלי במסגרת של מדינת ארץ-ישראל יחידה. דוח הרוב קיבל את עקרון חלוקת הארץ לשתי מדינות עצמאיות עם צמידותן במסגרת של אחדות כלכלית. ביסוד המלצותיו הונחו הכרת היהודים כאומה, קבלת הכרחיותה של העלייה היהודית, והי הבנה כי לא תיתכן עליה אלא בשלטון יהודי ריבוני. פרט לירושלים על סביבתה, שהועדה קבעה לה משטר בינלאומי, היא הציעה לחלק את הארץ ביחס של 62 אחוז למדינה היהודית ו-38 אחוז למדינה הערבית.

דוח הועדה נתפרסם ב-3 בספטמבר. ימים אחדים לפני-כן הוא נמסר לנציגי הסוכנות היהודית. ההרצאה עליו לפני הוועד הפועל הציוני שנתכנס ב-25 באוגוסט בציריך עשתה רושם עמוק. עם כל המגרעות החמורות שלקתה בהן התכנית — מסירת ירושלים כולה לשלטון בינלאומי, אי-כלילת רוב הגליל בתחום המדינה, ריסוק שטחה לאזורים נפרדים מפותלי-גבולות הנוג-עים זה בזה רק ב„נקודות-הצטלבות“, וכפיפת הריבונות הכל-כלית לאחדות כפויה — היא הופיעה כבשורה ממשית ומלהיבה ליציאה ממחנק הספר הלבן למרחבי החירות. לחידוש עצמאות ישראל באישור המוסד הבינלאומי העליון ולתנופה גדולה של עליה ובנין. הויכוח הפנימי בעד ונגד החלוקה נסתיים והתנועה כולה התאזרה להפיק את מיטב הברכה מהמפנה הכביר ולהיפון לקיומו של לוח המועדים לשלבי העברת השלטון וכינון העצמאות, אשר נקבע בדוח הרוב של הועדה.

ב-16 בספטמבר נפתח הכנס הסדיר של העצרת השנייה אשר

לפניו הובא הדין-חשבון. החלה מערכה מתוחה ורבת-חיותות להשגת אישור הדוח על-ידי רוב העצרת, שנמשכה כחדשיים וחצי. במישורים התנהלה המערכה בעיקר בוועדה המקבילה (ועדת ad hoc — מקבילה לוועדה המדינית ושוה לה במעמדה) ובוועדת-המשנה שלה, אך בהיקפה הכללי היתה נטושה בשני מעגלים נוספים: מעגל העצרת כולה על כל חברי המשלחות שהשתתפו בה בניו-יורק, והמעגל הגדול של אמות וממשלו-תיהן ברחבי תבל. נציגי הסוכנות היהודית פעלו בלי הרף במעגל הצר, והעם היהודי כולו, על כל ארגוניו ומוסדותיו ואישיו, התלכד מסביב לדגל-ציון והתיצב במעגל החזית העולמית הרחבה, שחבק את כדור הארץ. לא היתה לתנועת-השחרור היהודית מערכה כה דרוכה ונמרצת ולא הופגנה אחדות פעילה כזו של העם היהודי — כבימים הגדולים ההם.

עד מהרה התברר ערכו המכריע של דוח הועדה. ההמלצה שנתקבלה פה אחד בדבר סיומו המהיר של משטר המנדט שיבשה לחלוטין את חשבוננו של משרד-החוץ הבריטי וחייבה אותו לשידוד-מערכות גמור. בוודן נוכח לדעת, כי יש כל הסיכויים להצטרפות רוב גדול באר״ם לאישור המסקנה המאוחדת הזאת של נציגי אחת-עשרה מדינות, בכללן שתיים שהגן חברות ותיקות ומכובדות ביותר בקרב חברה-אומות הבריטי. כיון שהקיץ ממילא הקץ על שלטונה, הזדרזה אנגליה להכריז ביזמתה שלה כי מנוי וגמור עמה לחסל את המנדט ולפנות את ארץ-ישראל. הוה אומר, הכרעה גורלית זו נפלה לבסוף לא במערכות המאבק בארץ אלא בזירת ההיאבקות המדינית באר״ם. היא יצרה חלל ריק אשר חייב את אר״ם למלאו תוכן חדש. אילמלא נוצר חלל זה באותו שלב, היתה כל ההשתלשלות המדינית מאז ואילך שונה בתכלית מזו שחלה למעשה, אשר למילוי החלל, שוב חרץ דוח ועדת אר״ם את הדין — וכאן מילא את התפקיד המכריע דוח הרוב. כשם שתכנית החלוקה שימשה מלט שליכד את רוב הועדה לחטיבה אחת, כן שימש דוח הרוב, שהמליץ על חלוקה, אמצעי לגיבוש רוב בעצרת — לא רק לשם הענין עצמו, אלא גם מחוסר מוצא אחר. תהליך זה נתגלה למן הימים הראשונים של הדין בדוח מסביב לשולחן הועדה המקבילה, אם גם לא היה בתחילה שום בטחון כי בסופו של דבר ייוצר בעצרת הרוב הדרוש של שני שלישים.

ב-26 בספטמבר הודיע שר-המושבות הבריטי קרייץ ג'ונס בישיבת הועדה המקבילה בלייק-סאפסט, כי הוא מוסמך להכריז „בכל החגיגות“ על החלטת ממשלתו להסתלק מארץ-ישראל, לסיים את המנדט בהקדם ולהוציא מהארץ את מנגנונה המינהלי ואת כוחותיה הצבאיים. כן הצהיר כי ממשלתו לא תתן ידה לאכיפת שום הסדר שלא יסכימו עליו גם היהודים וגם הערבים וכי אם לא יהיה הפתרון מוסכם בין שני הצדדים יהיה על אר״ם להקים רשות שתקבל על עצמה את הגשמתו.

גם הפעם הוזמנו אל שולחן הועדה נציגי הסוכנות היהודית והוועד הערבי העליון. בעוד שהיושב ראשון במשלחת הסוכ-נות היה יחיד, נציגם של ערביי ארץ-ישראל היה אחד מחבורה שלמה — נציגי מדינות ערביות, שהיו כבר אז חברות לאר״ם, ולימינם נציגי מדינות מושלמיות לא-ערביות אחדות. הנציגים הערבים יצרו חזית מלוכדת, אשר בנאומים ארוכים שחזרו ונשנו הרעישו בלי הרף את דוח הועדה, את יהודי ארץ-ישראל, את העם היהודי, מגדל-עז לחזית הערבית שימש נציג פפיסתן

סיר מוחמד זפרוללה חאן, שנתגלה כמשפטן מזהיר, כנפון שנון ביותר וכדברן שופע ללא-לאות.

*

יושבראש הועדה המקבילה היה ד"ר הרברט אָווט, אז שר- החוץ של אוסטרליה. על-פי הצעתו החלט להקים שתי ועדות- משנה, אחת לדיון בדוח-הרוב ואחת לדיון בדוח-המיעוט. הסוכ- נות היהודית הוזמנה להשתתף בוועדת-המשנה הראשונה, ואילו הועד הערבי העליון — בשניה. במהלך העבודה נתגלו תבונת הקו שנקט ד"ר אווט וברכתו לענין היהודי. ועדות-המשנה הורכבו לפי אהדת המדינות — אם לפתרון החלוקה או לפתרון הפדרלי. נוצרה הבנה הדדית רבה בין רוב חברי ועדת-המשנה הראשונה לבין נציגי הסוכנות היהודית במהלך העבודה, אשר מתנגדיה המושבעים של תכנית המדינה היהודית לא יכלו להפריע לה. לעומת זה החרימו הערבים את ועדת-המשנה השניה משום התנגדותם גם לתכנית הפדרלית. שוב היתה הנוקשות הערבית לעזר רב לענין היהודי.

בוועדת-המשנה הראשונה נעשתה עבודה רבה ומדוקדקת באוירת-עבודה שקטה. כל פרט ופרט בתכנית דוח-הרוב נבדק מחדש והוכנסו בה תיקונים רבים. יושבראש ועדת המשנה היה המנחם כסאברי פרושינסקי, משורר פולני שהפך דיפלומט, אשר השקיע בניהול הישיבות מרץ רב ויחס נפשי לענין. שתי המערכות העיקריות היו בשאלת ירושלים ובענין הגבולות. לגבי ירושלים התאחד העולם הנוצרי, על אגפיו הקתולי והפרוטסטנטי, בעמידה על תכנית הבינאום. התקפת הנציגות היהודית על הצעה זו של דוח-הרוב — כדי לכלול בשטח המדינה היהודית את ירושלים החדשה עם מסדרון מאחד — נהדפה. כמה מדינות נוצריות מבין תומכי תכנית-החלוקה הודיעו נחרצות כי לא יוכלו להצביע בעדה בלי בינאום ירוש- לים. התברר, כי אין סיכוי להשגת הרוב הדרוש בעד התכנית אם יושמט מתוכה בינאום עיר-הקודש. מתוך חרדה לגורל התכנית כולה הוכרחה הנציגות היהודית לנתר על דרישתה הראשונה ולהסתפק בערובות למעמד הישוב היהודי בירושלים וליכויות היהודיות במשטר הבינלאומי. היתה זו הכרעה קשה, שלא נראה מנוס ממנה בנסיבות הנתונות. היא נפלה, כמובן, על דעת הנהלת הסוכנות היהודית בירושלים.

אחד הגורמים העולמיים שהיו עשויים לחרוץ את גורל תכנית החלוקה היה הנתיקון. יחסו לתכנית זו נודע לו משקל רב בקביעת עמדתן של כמה מדינות. והנה באותם הימים לא נאצלה מהותיקן השפעה שלילית לגבי התכנית בכללה, ואילו על בינאום ירושלים עמד העולם הקתולי, ודאי לא בלי השראה מרכזית מוסמכת, כחומה בצורה. גם ההשפעה הקתולית שבתוך הארצות הפרוטסטנטיות-ברובן הופעלה באותו כיוון. כעבור זמן נודעו הקוים הכלליים של ההכרעה שנפלה אז בנתיקון: הוחלט לא להתנגד להקמת מדינה יהודית בארץ-הקודש ובלבד שיהא ההסדר החדש כרוך בבינאום עיר-הקודש. בעיני הנתיקון היה הבינאום מיועד להטיל על ירושלים משטר נוצרי ולהעניק לכנסיה הקתולית השפעה מכרעת עליו — הוה אומר להקנות לנצרות בירושלים מעמד שלא היה לה שם מימי ממלכת הצלבנים ואשר לא נהנתה מכמותו גם בימי שלטונה של ממשלת-מנדט נוצרית בארץ. הישג היסטורי זה נראה כמצדיק את ההתפשרות עם העלאת העם היהודי למעמד של ריבונות

ממלכתית בארץ-הולדתו, חייו ומותו של מיסד הדת הנוצ- רית.

בשאלת הגבולות נתגלע הריב בעיקר עם משלחת ארצות- הברית. מחלקת-המדינה ראתה בתכנית החלוקה שהציע רוב הועדה עוול משווע כלפי הערבים וביקשה להפוך את חשבון האחוזים: להגדיל במידה ניכרת את השטח הערבי ולהקטין באותה מידה את השטח היהודי. כן חתרה מחלקת-המדינה להפקיע מידי המדינה היהודית עמדות מסוימות. התנגשות חריפה ביותר היתה לנציגות היהודית עם האמריקנים בענין גורלה של אֵילת. הללו, ללא ספק בהשפעת הבריטים, דגלו בעקרון הרציפות המרחבית בין מדינות-ערב ודרשו בכל תוקף עקירת הטריטוריה של אֵילת החוצץ בין מצרים ועבר-הירדן. הנציגות היהודית סירבה לנתר בנקודה זו והענינים באו עד משבר. לבסוף הוכרע גורל אֵילת להישאר בתחום המדינה היהודית הודות להתערבותו הישירה של הנשיא טרומן, שהושפע בענין זה על-ידי הסברתו של ד"ר וייצמן ז"ל: באותו יום נתקבל ד"ר וייצמן לשיחה על-ידי הנשיא בלויית אליהו אילת* ולפי עצתו של זה התרכז בהדגשת חשיבותה של אֵילת למדינה העתידה לקום**. אך המשלחת האמריקנית התמידה בלחצה והשיגה את הוצאת באר-שבע וסביבתה וניצנה עם האזור הסמוך לה מתחום המדינה היהודית. לעומת זה עלה בידי נציגות הסוכנות היהודית להשיג במהלך הדיונים בוועדת-המשנה כמה תיקונים לטובת המדינה (כלילת נמל- האויר של לוד ומחנה-האימונים של צריפין, הרחבת האחזיה בים-המלח, תוספת רכס הרים ובקעת בית-נטופה בגליל המז- רחי, הרחבת שטחי אזור חיפה והשומרון, ועוד). בסופו של חשבון נשתנו יחסי השטחים של שתי המדינות מ-62:38 לפי דוח-הרוב ל-55:45, ועדיין לא נחה דעתה של מחלקת- המדינה.

עם התקרב שעת ההצבעה המכרעת במליאת הועדה המקבילה הלכה ועלתה המתחחות. הוגברו המאמצים של הנציגות היהודיות לגייס כל קול אפשרי לתמיכה בתכנית. לעומת זה הלכו והחריפו נאומי הנציגים הערבים שעברו מהכרזה על התנגדות לאיזונים במלחמת דם ואש. היה ברור, כי אלה אינם דיבורים ריקים. עוד לפני כנס העצרת, מיד לאחר פרסום דוח-הרוב, נתכנסו שש ממשלות ערביות בלבנון והחליטו לעמוד בכוח נגד הגשמת החלוקה, אם תאושר, ולבוא במקרה זה לעזרתם של ערביי ארץ-ישראל באנשים, בממון ובנשק. בתוך אורה זו של מלחמת-עצבים מחריפה והולכת לא נתעוררה במשלחת היהודית בני-יורק כל מחשבה על נסיגה. ההרגשה היתה — „אם לא עכשיו, אימתי?“ בנאום מוקלט, שנשלח אז לשידור בארץ ולא הגיע לתודעתו, אמר רושם הדברים האלה כי כנראה גזירה היא שלא תהא הגאולה נקנית אלא ביסורים וקרא לישוב לעמוד הכן לקראת הפורענויות הצפויות. במהלך דיוני הועדה המקבילה, נוכח נחשול חמת-הזעם של הערבים, עוררו כמה נציגים את בעיית ה„אכיפה“ והשאלות ששאלו

* אז אליהו אפשטיין, מותיקי המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, בימים ההם מנהל המשרד המדיני של הסוכנות בושינגטון, ציר ראשו ואחר-כך שגריר של ישראל בארצות-הברית, ובעת כתיבת הספר, שגריר ישראל בלונדון.

** פרטי המעשה מסופרים בספרו של דוד הורוביץ, „בשליחות מדינה נולדת“, עמ' 288.

גשאו תלויות באויר. עמדתה המוצהרת של הסוכנות היהודית היתה כי יהיה לאל ידו של הישוב להתגבר על התנגדותם של ערביי ארץ-ישראל, אך אם יפלו לארץ צבאות זרים, תהיה זו תוקפנות כלפי סמכות אר"ם, ואז יהיה אר"ם חייב להגיב בכוח צבאי. עדיין רוחה אז ההנחה כי גיוס כוח בינ-לאומי לקיום סמכותו של אר"ם איננו מן הנמנע.

בישיבת-הסיום של הועדה המקבילה המטירו נציגים ערבים על ראשי הנאספים בשצף-קצף את איומי-האזהרה האחרונים. באותה אורה דחוסי ומחושמלת היה צורך לענות מיד על דברי-הבלע כדי לחזק ידים רפות. התשובה לא נקראה מהכתב. כמקובל, אלא נאמרה ללא הכנה.

להלן תמצית מסיום דבריו:

„העם היהודי, אמר מר שרתוק, לא יירתע מאיומים כגון אלה שהשמיע נציג מצרים בהזיירו על הגורל הצפוי למיליון היהודים היושבים בארצות דוברות ערבית. עם אשר איבד זה לא כבר תוך שנים אחדות שליש ממספרו אין לו מה להפסיד; הוא לא ייבהל ולא ירפה מהמאמץ להשריש את עצמו בפינה אחת על-פני האדמה אשר הוא מאמין כי היא שלו.

...אם נתקבל תכנית החלוקה, אזי מתוך 33 מיליון הערבים שבמדינות הערביות ובארץ-ישראל יהיו 400,000 מיעוט במדינה היהודית, שתהא מוקפת מדינות ערביות משלושה עברים. לעומת זה, מתוך 11 מיליון היהודים שנותרו בעולם כולו, רק קרוב ל-700,000 יהיו בתחילה רוב בארץ אחת ויחידה בעולם, ללא כל סיכוי כי איזו קהילה יהודית שהיא תיהפך לרוב באיזה זמן מן הזמנים ובאיזו ארץ מן הארצות. יותר מתשעים אחוז של העם היהודי יישארו איפוא במעמד של מיעוט, בעוד שרק קצת יותר מאחוז אחד של העם הערבי יהווה מיעוט, ואף זה יינה ממעמד מיוחס. ההפרש הוא טראגי ואין להעלות על הדעת כי העולם הנאור לא יראה אפשרות לעצמו להעניק לעם היהודי מידה מועטה זו של צדק.”

באותו ערב סיימה הועדה המקבילה את הויכוח וניגשה להצבעות. תחילה נערכה הצבעה על מסקנותיה של ועדת-המשנה השנייה, זו שנבחרה, לכאורה, לעבד הצעה על יסוד דוח המיעוט של הועדה המיוחדת, שדגל בפתרון הפדרלי. המלצותיה של ועדת-המשנה זו נתחלקו לשלושה ראשים. הפרק הראשון כלל שורה של שאלות עקרוניות שיש להפנותן אל בית-הדין הבינלאומי בהאג למען יפסוק בהן הלכה. הפרק השני דן בבעיית הפליטים היהודים במופרד מארץ-ישראל. הפרק השלישי בא לקבוע את המשטר בארץ לאחר סיום המנדט.

כל סעיפי הפרק הראשון נדחו ברוב ניכר, פרט לאחד: היה זה הסעיף שהוצע בו לבקש חת-ידעת בית-הדין של האג אם בכלל מוסמך אר"ם לאכוף הסדר כלשהו לגבי עתיד השלטון בארץ-ישראל, כל-שכן תכנית של חלוקה שתושבי הארץ מתנגדים לה. בעד סעיף זה הצביעו 20, נגדו 20, נמנעו 13. כפסע היה בין דחיית הסעיף לבין קבלתו, ואילו קבלתו היתה פותחת סיכוי לגיבוש רוב גדול יותר בעד הצעה שהיתה מקעקעת את כל הבנין שהוקם לקראת ההכרעה במליאת העצרת.

מהמלצות הפרק השני נתקבלו אלו שדרשו עקרונית, כי

ארצות-המוצא של הפליטים יתבקשו לקבלם חזרה וכי אותם פליטים שלא יוכלו לחזור לארצות-מוצאם ייקלטו במדינות אחרות החברות לאר"ם לפי שיעור שטחיהן, מקורות המחיה בהן וכד'. לעומת תשלום מס-שפתים בלתי-מחייב זה למצנת הדאגה לפליטים היהודים ניצולי השואה האירופית, מאלף היה גורלה של ההמלצה השלישית, שניסתה לתרגם את העקרונות לשפת המעשה על-ידי קביעת מכסות מסוימות לקליטת עקירים יהודים בארצות שונות. המלצה זו נדחתה. הפרק כולו לא נתקבל: בעדו הצביעו 16 ונגדו 16.

הפרק המכריע היה השלישי אשר חייב הפיכת ארץ-ישראל, עם סיום המנדט, למדינה עצמאית אחידה, לא פדרלית, וקבע עיקרי חוקתה של מדינה זו. הפרק הזה נדחה כולו ברוב של 29 נגד 12 עם 14 נמנעים.

הנה כי כן, כל שלושת הפרקים נדחו ועמלה של ועדת-המשנה זו עלה בתוהו.

למחרת היום, 25 בנובמבר, הצביעה הועדה על המלצות ועדת-המשנה הראשונה. תכנית החלוקה — הקמת שתי מדינות עצמאיות, בינאום ירושלים, וקשירת שלוש החטיבות באחדות כלכלית — נתקבלה ברוב של 25 נגד 13 עם 17 נמנעים. שתי מדינות העדיפו להיעדר מן הישיבה.

רשימת הנמנעים היתה מכובדת. מלבד אנגליה, היא כללה, בין השאר, את צרפת, הולנד, בלגיה, לופסמבורג, יוגוסלביה, מפסיקו, ארגנטינה, ניו-זילנד. נציג ניו-זילנד, סיר קארל פֶּרְנַדֶסֶן, הסביר כי ממשלתו מחייבת אמנם את התכנית, אך היא מלאה חרדה לאפשרות אכיפתה וביצועה; הדבר מחייב הקמת כוח בינלאומי, אשר כל המדינות יתרמו לו כוח-אדם לפי שיעור אוכלוסייה (נציג זה לא חדל מהתרסותיו הנרגשות על חוסר-האחריות הכרוך בקבלת החלטה ללא דאגה לכוח מזוין הדרוש לביצועה; הוא חזר על נאום זה בלהט רב בעצרת, בה הצביע בעד התכנית).

נותרו יומים-שלושה עד להכרעה במליאת העצרת. המערכה על גיוס הרוב הדרוש הגיעה בהם לשיאה. בועדה נמצא חסר קול אחד לשני שלישים. תוצאה כזאת בעצרת היה משמעה נפילת ההצעה. נעשה מאמץ עליון למנוע נסיגת מהססים, להוסיף מצביעים בעד התכנית ולהביא מתנגדים לידי הימנעות. גם מאמצי הערבים להכשלת התכנית התנהלו במלוא המתח. המטוטלת של הלך-הרוח הכללי בעצרת התנדדה מן הקצה אל הקצה. הימים האחרונים היו רצופים בשביל הנציגות היהודית מעברים חריפים מגאות לשפל ומשפל לגאות. ראויה לציון עבודתו הברוכה בכל אותם החדשים המתוחים, וביחוד בימי-ההכרעה האחרונים, של חבר משלחת הסוכנות משה טוב, בן ארגנטינה. הוא פעל גדולות ברכישת לבבות לענין המדינה היהודית בקרב הגוש הגדול של מדינות אמריקה הלטינית, אשר רוב חבריו היו עד אז זרים לענין וכמה מהם מסויגים כלפיו.

נאומו הנמרץ של נציג ארצות-הברית הרשל ג'ונסון בשלבי הסיום לויכוח בעצרת — אשר תמך ללא סייג בתכנית וביסס את הכרחיותה של הכרעה ברורה ומהירה — שימש אות ומופת להרבה משלחות אחרות בעולם המערבי. הגוש הסובי-ייטי, פרט ליוגוסלביה, היה אף הוא מלוכד לתמיכה. לקראת יום ו' 28 בנובמבר, בו נועדה להתקיים ההצבעה הגורלית, היו הסיכויים לרוב הדרוש במעלה. והנה ברגע האחרון חל

(המשך בעמ' 56)

להבהרת המושג „מאבק“
(מתוך הרצאתו של דובר תנועת המרי)

המאבק הוא **חוליה** בתוך המערכה של פעולה ציונית אינטגרלית הכוללת **התיישבות, עליה, בניין** ופעולה פוליטית ומשאומתן. בתוך המערכה הזאת יש גם חוליה: מאבק.

הפרינציפ השני: המאבק פירושו כי הפעולה הציונית והמדיניות הציונית אינן כבולות למדיניות הבריטית ויכולים להיעשות דברים שהם בניגוד למדיניות הבריטית. אין הציונות כבולה בחוקים של הממשלה והיא יכולה לעשות דברים שהם נגד חוקים אלה.

פרינציפ שלישי: **אם יש צורך משתמשים בכוח** ואין הכוח פסול. אין אומרים: בכוח לא.

פרינציפ רביעי: המאבק **איננו מבוסס** על ראייה שהמערכה בינינו ובין הספר הלבן **תוכרע בכוח הנשק**. כאן **תהיה הכרעה מדינית**. כאשר משתמשים בכוח אין זה אלא **אמצעי למערכה מדינית** ולא אמצעי למערכה צבאית לשם הכרעה צבאית.

אלה הם הפרינציפים העיקריים של מאבק. ומה הוא עצם המאבק?

- (א) עליה בכל התנאים.
- (ב) הגנה על עליה והתיישבות.
- (ג) הגנה גם בחוץ לארץ.
- (ד) הסרת **מחסומים מדרך העליה**.

(ה) אם ארבעת הסעיפים הקודמים **אינם מספיקים** (לפי דעת המפקדה של תנועת המרי), אפשר לנקוט גם מעשי חבלה שאינם קשורים עם **מחסומים לעליה**.

לסעיף ה' יש שלושה סייגים:

(א) שמירה על **קיום הישוב** ועל המשך המפעל הקונסטרוקטיבי שלו.

(ב) המנעות עד כמה שאפשר **מקרבנות אדם** בביצוע הפעולה.

(ג) התחשבות עם **דעת הקהל בעולם** ועם תגובת העם היהודי בעולם.

מקור: ארכיון תולדות ההגנה, אגרת לשליח ולחבר בגולה, 1 בספטמבר 1947, עמ' 14—15.

(המשך מעמוד 21)

פשרה לא הושגה — כי אשליה היתה לשער כי תושג — ודרש להצביע. נציג ברית-המועצות אנדריי גרומיקו השמיע אותה הדרישה. ברגע האחרון ניסה הגוש הערבי להטות את העצרת מהמסילה. נציג לבנון כמיל שמעון הודיע כי בניגוד לעמדתן הקודמת מוכנות עכשיו המדינות הערביות לדון בתכנית של הסדר פדרלי, לפי הצעת המיעוט של הועדה המיוחדת. תקיפותו של נשיא העצרת, המדינאי הברזילאי אוסוואלדו אראניה, עמדה לו להתגבר על טכסיס-הסחה זה. בהצבעה שמיית, שנערכה באוירה מתוחה ומחושמלת ונוכח הקשבה דרוכה, נמנו 33 קולות בעד התכנית, 13 נגדה, 10 נמנעים. היתה זו הצלחה מובהקת: רוב של שני שלישים ועוד שבעה קולות! בעוד שגוש השוללים נשאר מגובש, לא לגרוע ולא להוסיף, עברו שבעה מהנמנעים למחנה המחייבים. הצבעתה החיובית של צרפת עשתה רושם רב ונתקבלה בתשואות נלהבות על-ידי הקהל היהודי, אשר מילא את היציע הענקי. באותו ליל-שימורים ישבו המוני יהודים בארץ ובגולה רתוקים למכשירי-הרדיו ומנו אחד לאחד את קולותיהן של אומות העולם שבאו לחרוץ את עתיד עמם, אם לחירות או להמשך העבדות. נחשול של התלהבות פרץ בארץ עם הסתיים ההצבעה. נשכחו מומי התכנית ופגיעיה — העם שמע את תקיעת השופר הגדול אשר בישרה את גאולתו באישור העולם המאורגן.

„עייכוב-קריאה“ בלתי-צפוי, ששבר את המתח וכאילו החזיר את הגיבוש לתוהו ובוהו. נציג צרפת, השגריר פארודי, דרש להשהות את ההכרעה ליממה אחת לשם נסיון אחרון של חיפוש פשרה. אצל רבים נוצר רושם, מוטעה לחלוטין, כי ניצנצה איזו תקוה חדשה למוצא מוסכם מן המיצר. אין זאת כי הסיכויים שעדיין השתעשע בהם קיי ד'אורסיי לשמור על מעמדה של צרפת בלבנון ובסוריה וכן שיקוליו לגבי עתיד השלטון הצרפתי בצפון-אפריקה הניעו אותו לצעד מפתיע זה. צרפת נמנעה מהצבעה על תכנית החלוקה בועדה המקבילה. עתה, על-ידי דרישת דיחוי ההכרעה תוך רמז לסיכוי של פשרה, שהיה רעות-רוח גמורה, נעשתה צרפת אחראית לסכנת התפוררותו של הרוב הבלתי-יציב ושקיעת שמשו של המדינה היהודית בעולמו של ארץ-בטרם תזרח. טעמו ונימוקו של קיי ד'אורסיי היו עמו: הוא ראה עצמו חייב להפגין כלפי העולם הערבי, כי בטרם תתן צרפת ידה לתכנית החלוקה היא עשתה כל מה שיכלה כדי למנוע את הפורענות. אבל טכסיס זה היה עלול לעלות לענין היהודי במחיר יקר. העצרת נענתה לבקשת צרפת והשבת עברה על המשלחת היהודית תוך דאגה עמוקה.

לאחר שהות של כ"ד שעות, בשבת לפנות ערב, 29 בנובמבר, נתכנסה העצרת מחדש. הפעם שררה באולם הרגשה כי כלו כל הקצין והוטל הפור. נציג ארצות-הברית הכריז כי שום